

SOURCES

1. Zhadan S. Vohnepalni y nozhovi. Kharkiv, 2012. 160 s.
2. Zhadan S. Plyvy, rybo, plyvy. Chernivtsi, 2016. 30 s.

Маленко Олена Олегівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства і лінгводидактики Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (Україна).

Olena Malenko, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of The Department of Ukrainian Studies and Linguistic Didactics (Ukraine).

Стаття надійшла: 10.05.2023

Статтю прийнято до друку: 17.05.2023

УДК 81'42

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-70-76

МОВНИЙ ОБРАЗ БОРЦЯ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ В ПОЕЗІЇ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

Лілія Соболь

Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Я. Франка

Україна, м. Дрогобич, вул. І. Франка, 24

e-mail: lilia.sobol@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7233-5756

У статті на матеріалі мови поетичних творів чільного представника Празької школи Олега Ольжича здійснено розгляд лінгвальних одиниць і стилістичних засобів, які моделюють мовний образ борця за українську державність. Констатовано належність аналізованої поезії до жанрового різновиду героїчного епосу, що детермінує тематичну спрямованість, лексичне наповнення та образно-емоційну організацію текстів. Розглянуто основні лексико-семантичні і тропеїчні засоби мовного портретування борців за українську державність, визначено домінуючі змістові семанти.

Ключові слова: ідіостиль, ідіостильова норма, мовне портретування, мовний образ, метафора, домінуюча змістові семантика, Олег Ольжич.

LANGUAGE IMAGE OF THE FIGHTER FOR THE UKRAINIAN STATE IN THE POETRY OF OLEH OLZHUCH

Lilija SOBOL

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

24, Ivan Franko st, 24, Drohobych, Ukraine

e-mail: lilia.sobol@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7233-5756>

Introduction. *The article examines linguistic units and stylistic devices that model the linguistic image of a fighter for Ukrainian statehood based on the material of the language of the poetic works of Oleh Olzhych, a prominent representative of the Prague School. It has been proven that in the history of Ukrainian culture, Oleh Olzhych's poetry is a self-sufficient and recognizable fragment. It is connected with the aesthetics of the heroic epic.*

Purpose – *to analyze the lexical-semantic and tropeic means of creating the linguistic image of a fighter for Ukrainian statehood in the poetry of Oleh Olzhych.*

Methods. *Descriptive and interpretive methods were used to achieve the goal.*

Results. *The creative principles of Oleh Olzhych's work were formed in the difficult sociopolitical conditions of life in exile. Since the poet was active in the formation of the Ukrainian state, it is logical that in his individual linguistic and poetic picture of the world the image of Ukraine dominates and numerous subordinate macro- and micro-images ("Ukrainians", "struggle", "heroism", etc.).*

The creation of the linguistic image of the fighters for Ukrainian statehood is connected with the terms "unyielding", "firmness", "strength". These include images of steel, krytsia, metal, iron, copper. Also important is the function in such contexts of the images spirit, soul, heart, palms, nerve, which testify to the anthropocentrism of Oleh Olzhych's authorial thinking.

The paradigm of language characteristics of the defenders of Ukrainian statehood is also complemented by the images of stone, flint, granite, block. They not only describe the image of a person, but are also used to describe the time, era, historical period when the struggle for Ukrainian statehood takes place.

The components of the thematic group "weapons" are also used for the linguistic portrayal of Ukrainian soldiers - a saber, a sword, a blade, a shield, a spear, etc.

The close connection of the theme of the struggle for the Ukrainian idea, Ukrainian statehood with the motive of sacrifice is important. This explains the active presence in the texts of words with the symbols "trial", "patience", "suffering", "torment", "death".

Conclusion. *Determinant content-creative seven that model the artistic value and appreciation of the images of fighters for Ukrainian statehood in Oleh Olzhych's poetry are 'physical endurance', 'physical tangibility', 'moral stability', 'strength', 'indomitability', 'courage', etc. With their participation, images are created that correspond to the canons of the heroic epic. The prospect of further study of this problem will make it possible to clearly define the parameters of the idiosyncratic norms of Oleh Olzhych's language creation and to describe his individual style in more detail in the context of the history of the Ukrainian poetic and literary language.*

Keywords: *idiostyle, idiostyle norm, language portraiture, language image, metaphor, dominant meaning-creating sema, Oleh Olzhych.*

Постановка проблеми. В історії української культури поезія Олега Ольжича становить самодостатній і дуже впізнаваний фрагмент. Ця впізнаваність пов'язана, зокрема, з особливою естетикою текстотворення і мововираження, яку літературознавці (В. Державин, Ю. Ковалів та ін.) визначають як естетику героїчного епосу. Адже, на думку В. Державина, поетичну мовотворчість О. Ольжича «героїзм не лише тематично просякає, але й становить її творчу психічну домінанту» [1, с. 534]. Ідейна деривація цієї думки дає підстави Ю. Коваліву констатувати, що лірика О. Ольжича «живилася енергією героїки чину як естетичної категорії, перейнятої пафосом вольових імперативів» [2, с. 30].

Із названою естетикою героїчного епосу корелюють базові креативні принципи мовотворчості Олега Ольжича, сформовані в складних соціополітичних та історично-

культурних умовах (активна причетність до українського визвольного руху і державотворення, життя в еміграції, належність до Празької школи тощо). Незважаючи на фізичну відірваність від етнопростору, Україна для поета і для багатьох його колег-«пражан» «була реальнішою дійсністю, ніж дійсність, в якій вони жили на еміграції» [7, с. XXIV], вони були максимально перейняті націотворчою ідеєю, духом україноцентризму, українського державотворення. Тому природно, що концепт *Україна*, а також численні підпорядковані йому субконцепти, макро- та мікрообрази, як-от: «українці», «боротьба», «спротив», «героїзм» і т. ін. – ядерні в художньому світогляді та в індивідуальній мовно-поетичній картині світу Ольжича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеризуючи ідейно-естетичні засади мовотворчості представників Празької школи, В. Русанівський відзначає найбільшу суголосність громадянських, а відтак й ідейно-естетичних концепцій Олега Ольжича та Євгена Маланюка: «Ольжич – борець. Він, як і Є. Маланюк, за сильну державу, якій присвячує і свою поезію, і своє життя» [4, с. 326]. Ідейно-естетична суголосність детермінує схожість, а часто й перегуки засобів мововираження, образно-естетичних прийомів, корпусу та компонентного наповнення тематичних та лексико-семантичних груп, моделей метафоротворення. У вимірі сучасних категорій лінгвостилістики йдеться про сумірність ідіостильових неом текстотворення в поезії двох чільних представників Празької школи. Адже, як відомо, «поняття ідіостильова норма має безпосереднє вираження у системі мовних засобів та способів конкретно-чуттєвого освоєння дійсності. Адже кожен автор живе в певному часі, фізичному й соціокультурному просторі й вербалізує світ крізь призму індивідуального досвіду, національної культури, до якої він належить» [6, с. 58].

На сьогодні мовно-стилістичні особливості поетичних творів Олега Ольжича осмислено в контексті розгляду ідіостильових систем авторів Празької школи (Л. Ставицька, Л. Дмитришин, О. Тищенко), також вони слугують самодостатнім об'єктом аналізу (С. Єрмоленко, А. Загнітко, Л. Бублейник та ін.). Це дає підстави оцінювати його індивідуальний мовний портрет в універсальному контексті історії української поетичної та літературної мови.

Мета статті – проаналізувати лексико-семантичні та тропеїчні засоби творення мовного образу борця за українську державність у поезії Олега Ольжича.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природа поетичного мовомислення Олега Ольжича амбівалентна: воно рівноцінно може бути визначене і як раціональне, і як емоційне. Прикметно, що зазначений емоційно-раціональний баланс виразно простежується в засобах лінгвального моделювання образу української держави та борців за українську державність. Наприклад, емоційно-раціональна рівновага є очевидною в авторському образі *залізна держава*: *Над диким простором Карпати – Памір / Дзвінка і сліпуча, як слава, / Напруженим луком на цоколі гір / Ясніє Залізна Держава* (3, с. 91). Для наведеного контексту знаковою є епітетна сполука *Залізна Держава* – як поетична формула актуалізації авторського сприймання і тлумачення природи української державності.

Поява в наведеному поетичному фрагменті епітета *залізна* – не випадкова. Його художній сенс та контекстуально-ситуативна оцінність корелюють із семантикою інших носіїв та актуалізаторів домінантних змістотвірних сем 'несхитність', 'твердість', 'міцність', що є визначальними в семантичній структурі узагальненого образу борців за українську державність та його конкретних текстових виявів у поетичних текстах Олега Ольжича. Передусім до таких належать образи *сталь*, *криця*, *метал*, *залізо*, *мідь*, пор.: *Це люди, на сталь перекуті в огні* (3, с. 85); *На площі у соннім льокалі, / Де нудиться офіціант, / Весь в*

сірому, нервом зо сталі, – / Зачаєний командант (3, с. 72); *І щоночі за обрієм чорним / Стогнуть кроки – залізо і мідь. / Смертоносні! Тверді! Непоборні!* (3, с. 120); *Люди з серцями мідяними* (3, с. 49); *Твій крик металевий у інші серця, / Що квітами квітнуть у глуші: / Убийте в гадках своїх матір-отця, / Залізом випалюйте душі* (3, с. 88). Як свідчать наведені контексти, позитивну змістово-оцінну парадигму образу борців за українську державність формують образи – характеристики осіб (*люди, на сталь перекуті; люди з серцями мідяними; командант – нерв зі сталі*), антропомарковані контекстуальні мікрообрази (*крик металевий, кроки – залізо і мідь*) тощо.

Прикметною, на нашу думку, є також активна присутність у наведених вище контекстах образів *дух, душа, серце, долоні, нерв*, що переконливо засвідчує антропоцентризм індивідуально-авторського мовомислення Олега Ольжича.

Із мікрокорпусу проаналізованих актуалізаторів сем 'несхитність', 'твердість', 'міцність' виокремлюємо образ *криця* («те саме, що сталь» [СУМ IV, с. 353]; прикметно, що у словнику Бориса Грінченка це слово має уточнене тлумачення «чиста сталь»), який зараховуємо до етноконотованих мовно-естетичних знаків. У поезії Олега Ольжича іменник *криця* та похідний від нього прикметник *крицевий* є компонентами високих, а іноді й героїчно забарвлених образів. Пор.: *Завмерли, залякли, обпершись на стіл. / Холонуть відсунені лишки. / Товариш уп'явся очима в простір, / Карбуючи крицею вишкіл* (3, с. 80); *Їх душі – горіння і криця* (3, с. 77); *Мій меч бринить, та чую, що на грані / Мене не зрадять крицеві долоні* (3, с. 41); *В мене над ложем меч в ніхві, золотом битий. / Зойкнуло лезо й лягло на брунатність колін. / Лезо – свічадо, і в ньому мій вихід один – Завтрашній похід, зелені простори і скити* (3, с. 98). Ю. Ковалів наполягає на принциповій значущості для Олега Ольжича образу *меч*: «завдяки йому поет прагнув об'єктивізувати “філософію чину”, викристалізувану в залізну добу, що асоціювалася з потребою героїчного вчинку для нового відродження, пов'язаного з державотворчими поривами “пражан”» [2, с. 32].

Крім проілюстрованих, парадигму мовних характеристик захисників української державності з домінантними змістотвірними семами 'міць', 'стійкість', 'витривалість', 'незламність' доповнюють також образи *камінь, кремін, граніт, брила*, пор.: *Це люди, як брили каміння* (3, с. 85); *Не бійтесь, напне до болю / Ваш шлях, як струна прямий, / Кремінно тверда воля / Того, що є зв'язковий* (3, с. 73); *У правиці бадьорий кремін* (3, с. 34); *Для тих, що, нікчемні і кволі, / Заквилять про зламаний цвіт – / Неугнутість нашої волі / І нашої віри граніт!* (3, с. 76). Прямий зв'язок із названими вище денотатами умотивовує відновлення внутрішньої форми загальномовних, уже конвенціоналізованих метафор *твердий характер, тверда воля, тверда віра*, а також полегшує розкодування змісту авторської неолексеми *неугнутість* («стійкість», «незламність»). Додатковим підтвердженням запропонованого трактування семантики авторського неологізма слугує контекстуальна синонімічність ужитих в межах конструкції переліку образів *неугнутість нашої волі і нашої віри граніт*.

Для метафоричної характеристики борців за Україну й українську державність Олег Ольжич активно використовує виражально-асоціативний потенціал образу *камінь* – «Тверда гірська порода у вигляді суцільної маси або окремих шматків, що не кується й не розчиняється у воді» [СУМ IV, с. 83]. Наприклад, цей образ є стрижневим, смисломодельовальним в авторській метафорі-самоідентифікації: *Не ждять ніхто милосердя – / Я камінь з Божої праці* (3, с. 106).

Варто звернути увагу на те, що розглядувані образи *камінь, граніт, сталь* не тільки моделюють психоемоційний образ людини, а й використовуються для мовоопису часу, доби,

історичного періоду, коли відбувається боротьба за українську державність: *Згризає час суворо-мовчазні / Граніти легендарної епохи* (3, с. 55); *Щоб, коли небеса вкриє сталь воронена блискача, / Сталь нової доби, що завершує коло одвічне* (3, с. 65).

Крім того, в індивідуальній мовній картині світу Олега Ольжича образи *метал, камінь* вживаються також як метафорично-оцінні характеристики почуттів людини, втягнутої в історичний вир боротьби: *І навіть любов твоя буде тверда, / Як бронза, рубін і емалі* (3, с. 82).

Мовне портретування українських воїнів – морально стійких, відданих ідеї національного державотворення – у поезії Олега Ольжича логічно передбачає актуалізацію компонентів тематичної групи «зброя» – *шабля, меч, лезо, щити-списи, петарда, скоростріл* та ін.: *йдуть по шляхах звідусіль, як один, / Одною густою юрбою: / Меткий робітник і важкий селянин, / По зброю і просто до бою* (3, с. 85); *Хай дарують: в наших поцілунках – / Наші хижі, спрагнені шаблі* (3, с. 122); *Мій меч бринить, та чую, що на грані* (3, с. 41); *Блискучий мечу, рівний і прямий, / Сліпуча думко, наче лезо, гостра, / Ти розітнеш напруженість п'ятми* (3, с. 113); *Заблищав по ріллі Городок / Безжалісним холодом лева* (3, с. 85); *Та клали новобранець і едил / На кожний шлях, що Він по ньому рушив, / Щити-списи, важке залізо тіл / І крицеві холодні лева-душі* (3, с. 68). Заслужують на увагу ужиті в першій ілюстрації індивідуально-авторські епітети-персоніфікатори – *хижі, спрагнені*, що оновлюють національну традицію прикметникової сполучуваності іменника *шабля*.

Кількаступеневі механізми асоціативно-семантичних зближень і перенесень лежать в основі формування ускладнених метафор у таких поетичних фрагментах: *І кров ясна і свіжа на снігу, / Шабель тонких загашивана спрага* (3, с. 109); *І легко тобі, хоч і дивишся ниць, / [...] І нести солодкий тягар таємниць / І гостру петарду наказу* (3, с. 82).

Загалом варто підкреслити, що для образів *зброї* як засобів психоемоційного портретування борців за українську державність характерною є спільна змістотвірна сема 'здатність вражати, завдавати фізичних травм'.

Традицію «високого», героїзованого психоемоційного портретування борців за українську державність у поетичних текстах Олега Ольжича показово підтримують архітектурні образи, які в українській словесності мають конотацію героїчності: *цитадель* («1. Споруда фортечного типу всередині давніх міст; найбільш укріплена частина фортеці, пристосована для самостійної оборони. // Фортеця взагалі. 2. перен. Головний опорний пункт (центр) будь-якої організації (політичної, ідеологічної і т. ін.); твердиня» [СУМ XI, с. 219]) та *бастіон* («Старовинне укріплення – п'ятикутна бойова споруда на розі фортечного муру; невеликий форт. // Взагалі укріплення різного типу» [СУМ I, с. 110]). З ними в розглядуваних текстах фіксуємо образи *цитаделя духа, здобутий бастіон* тощо: *Встає цитаделя духа – десятки літ боротьби* (3, с. 77); *Там втрат не буває, де жертва – Здобутий в огні бастіон* (лейтмотив поеми «Городок»).

Проілюстрований лейтмотив поеми «Городок» знаковий ще й тим, що демонструє таку важливу рису: у поезії авторів Празької школи художнє втілення теми боротьби за українську ідею, українську державність тісно пов'язане з реалізацією мотиву *жертвості*. Це умотивовує активну присутність у текстах іменників, прикметників, дієслів із семами 'випробування', 'терпіння', 'страждання', а також із їхніми загострено-кульмінаційними варіантами – 'мука', 'смерть'. У вимірі загальної концепції й естетики героїчного епосу, до якого зараховують поезію Олега Ольжича, такі образні компоненти є органічними. Пор. у поезії «Незнаному воякові»: *Хвала ж Тобі, Ти, що в рішаючий час / Все маєш духовного гарту / На стіл побойовища кинути нас / Тверезо, без жалю, як карту* (3, с. 85); *ти не*

відхилиш свого вінця, / Блідий, наче крейда, і тихий. / Підеш неухильно, підеш до кінця, / І вибух зголосить твій прихід (3, с. 85).

Названі вище конотації характерні для метафоричних конструкцій з образом *вогонь* та його конкретизаторами (*полум'я, жар, горіти, згорати, палати, випалювати* та ін.): *горіння одваги* (3, с. 65), *душі згорають дотла* (3, с. 67), *жаріння незламної волі* (3, с. 92); *залізом випалювать душі* (3, с. 88) тощо. Оживленню стертої образності в таких складних метафоричних синтагмах сприяють поширювальні компоненти – прислівникові (*дотла*), іменникові (*залізом*).

Експресивною кульмінацією в розвитку мотиву жертвовності стає здійснена в циклі «Незаномому воякові» героїзація *смерті*: *Зрослась небезпека з відважним життям / Як з тілом смертельного крила* (3, с. 86); *О, вір, у відваги ясне багаття, / І скинеш, як порвану лаху, / І слабість, і сумнів, і марність життя, / Коли ти не відаєш страху. / І так тебе хміль наливає ущерт / І так опановує тіло, / Що входить твоя упокорена смерть, / Як служба, бентежно-несміло* (3, с. 85). Конотацію особливої врочистості, а почасти й глорифікації в наведених контекстах умотивовують епітетна сполука *відважне життя*, тричленна метафора *відваги ясне багаття* тощо. Такі образні структури «більшістю своєю є класичними, апробованими метафорами, але поданими зовсім несподівано, з новим їх баченням і відчуттям, внаслідок чого постають вони у новій образномовній палітрі, з яскраво вираженим оказіональним навантаженням» [2]. Крім того, вони показово відтворюють емоційну напругу, характерну для часу створення поезії.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Поезія Олега Ольжича – це свідчення і водночас вияв високої національної свідомості, відчуття глибинної української ідентичності письменників, що творили національну літературу в еміграції. Ідея українського державотворення – наскрізна для його мовотворчості, це своєрідний стрижень, навколо якого вибудовується образно-естетична система його віршів.

Визначальні змістотвірні семи, що моделюють художнє значення й оцінність образів борців за українську державність у поезії Олега Ольжича, – ‘фізична витривалість’, ‘фізична відчутність’, ‘моральна стійкість’, ‘міцність’, ‘незламність’, ‘мужність’ тощо. За їхньою участю постають образи, що відповідають канонам героїчного епосу.

Перспектива подальших наукових розвідок у визначеному напрямі пов’язана з необхідністю чіткішого визначення параметрів ідіостильових норм мовотворчості Олега Ольжича та докладнішого опису його індивідуального стилю в контексті історії української поетичної та літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державин В. Олег Ольжич – поет національного героїзму. *Українське слово: Хрестоматія української літератури та української критики ХХ ст.* У 3-х кн. Кн. 2. Київ : Рось, 1994. С. 534–542.
2. Ковалів Ю. Поетична історіософія Олега Ольжича. *Слово і час.* 2007. №10. С. 29–35.
3. Ольжич О. Цитаделя духа. Братислава : Словацьке пед. вид-во, 1991. 245 с.
4. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.
5. Словник української мови. В 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
6. Сюта Г. М. Літературна норма vs норма поетична. *Культура слова.* Вип. 74. Київ, 2011.
7. Фізер І. Вступна стаття / Координати: Антологія сучасної української поезії на заході. Т.1. Мюнхен : Сучасність, 1969. С. XIII–XXXII.

REFERENCES

1. Derzhavyn V. Oleh Olzhych – poet natsionalnoho heroizmu. *Ukrainske slovo: Khrestomatiia ukrainskoi literatury ta ukrainskoi krytyky XX st.* U 3-kh kn. Kn. 2. Kyiv : Ros, 1994. S. 534–542.
2. Kovaliv Yu. Poetychna istoriosofiia Oleha Olzhycha. *Slovo i chas.* 2007. № 10. S. 29–35.
3. Olzhych O. Tsyta delia dukha. Bratislava : Slovatske ped. vyd-vo, 1991. 245 s.
4. Rusanivskiy V.M. Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy. Kyiv : ArtEk, 2001. 392 s.
5. Slovnyk ukrainskoi movy. V 11 t. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.
6. Siuta H.M. Literaturna norma vs norma poetychna. *Kultura slova.* Vyr. 74. Kyiv, 2011.
7. Fizer I. Vstupna stattia. *Koordynaty: Antolohiia suchasnoi ukrainskoi poezii na zakhodi.* T. 1. Miunkhen : Suchasnist, 1969. S. XIII-XXXII.

Соболь Лілія Ігорівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені І.Я. Франка (Україна).

Sobol Liliia, PhD in Philology, Associate Professor, Department of English Language Practice, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 03.05.2023

Статтю прийнято до друку: 10.05.2023

УДК 811.161.

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-76-83

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРІОДУ ВІЙНИ

Галина Сюта

Інститут української мови НАН України,
Україна, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4

e-mail: siutagalia@gmail.com

ORCID: 0000-0000 3327 31644

*У статті проаналізовано лексико-семантичне поле «відповідальність», змодельоване за українськими поетичними текстами періоду російсько-української війни. З'ясовано, що ядерну зону ЛСП «відповідальність», крім імені поля, формують номінації **прощення / НЕпрощення, кара, суд, вирок, помста, відплата, розплата**. Компонентами ядерної зони аналізованого ЛСП є також прецедентні висловлення **кров за кров, смерть за смерть**, символічні власні назви **Нюрнберг, Гаага**.*

Простежено структурно-семантичні, функційно-стилістичні та оцінно-прагматичні параметри контекстуальної реалізації названих номінацій та їхніх варіантів і конкретизаторів у поетичних текстах.